

รูปแบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน

Patterns of Sustainable Buddhist Monastery Conservation in Phranakornsiayutthaya Province

พระมหาทองทิพย์ ชินวิโส

Phramaha Thongtawee Jinavamsa

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การพัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Doctor of Philosophy (Social Development) Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: mahachen123@gmail.com

Received : March 2, 2020

Revised : December 19, 2020

Accepted : March 10, 2021

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการ ได้แก่ (๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (๒) เพื่อพัฒนาระบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน และ (๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๔ รูป/คน เลือกแบบเจาะจง และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ สรุปผล และนำเสนอเขียนเป็นความเรียง ผลการศึกษานี้พบว่า สภาพปัญหาในการอนุรักษ์ศาสนสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีปัญหามากที่สุด ได้แก่ ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ ซึ่งพบใน ๔ วัด คือ วัดมเหยงคณ์ วัดภูเขาทอง วัดธรรมมิกราช และวัดตึก รองลงมา ได้แก่ ด้านการสงวนรักษา พบใน ๒ วัด คือ วัดใหญ่ชัยมงคลและวัดมเหยงคณ์ และด้านการประยุกต์ใช้สอย พบใน ๒ วัด คือ วัดหน้าพระเมรุและวัดกษัตราธิราชวรวิหาร ในขณะที่ปัญหาด้านการป้องกัน พบเฉพาะในวัดพุทไธสวรรย์ ตามลำดับ ส่วนการพัฒนาระบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย การดูแลรักษา การมีส่วนร่วม การประชาสัมพันธ์ ความมั่นคง และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รูปแบบในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน หรือเรียกว่า LANTI โมเดล ประกอบด้วย L = Legal Provisions, A = Attractions; Trajectory Buddhist Attractions, N = Networking Communities, T = Transparency, I = Integration

คำสำคัญ: รูปแบบ; การอนุรักษ์; พุทธสถาน

Abstract

The research consists of three main objectives: (1) to study the state of problems in the conservation of Buddhist monastery in Phranakornsiayutthaya Province; (2) to develop a process in the conservation of sustainable Buddhist monastery in Phranakornsiayutthaya Province; and (3) to present the pattern for the conservation of sustainable Buddhist monastery in Phranakornsiayutthaya Province. It is a qualitative research in which the data collection was conducted by purposively interviewing the 24 key-informants and the collected data were analyzed, synthesized, summarized and presented as composition. The findings are: as for the state of problems in the conservation of Buddhist monastery in Phranakornsi-ayutthaya Province, the most of problems were the restoration found in Wat Maheyong, Wat Bhukhaothong, Wat Dhammikaraj and Wat Tuek; followed by the preservation in Wat Yaichaimonkol and Wat Maheyong, and the application in Wat Naphrameru and Wat Kasatrathirajvaravihara; as well as the protection in Wat Buddhaisavan, respectively; as for developing a process in the conservation of sustainable Buddhist monastery in Phranakornsi-ayutthaya Province consists of care, participation, public relations, security and ecotourism; and as for presenting the pattern for the conservation of sustainable Buddhist monastery in Phranakornsi-ayutthaya Province was called as the LANTI model: L = Legal Provisions, A = Attractions; Trajectory Buddhist Attractions, N = Networking Communities, T = Transparency, I = Integration.

Keywords: Pattern; Conservation; Buddhist Monastery

บทนำ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๘๒๒ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช กษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงรับเอาพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท แบบลังกาวงศ์ จากนครศรีธรรมราช มาเป็นศาสนาประจำชาติ และเป็นที่นิยมเลื่อมใสของชาวสุโขทัยทั้งผู้สูงศักดิ์ และราษฎรสามัญเป็นอย่างมาก จนถึงปี พ.ศ. ๑๙๐๐ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) กษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งราชวงศ์สุโขทัยเป็นยุคของความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาสูงสุด พระองค์ทรงเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับลังกามากยิ่งขึ้น ทรงจัดสร้างงานประเพณีสถาปัตยกรรม (Architecture) งานประเพณีประติมากรรม (Sculpture) และ งานประเพณีจิตรกรรม (Fine Art) เป็นปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุไว้มากมาย เช่น สร้างพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา สร้างพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ปัจจุบันเรียกทรงดอกบัวตูม) เป็นรูปแบบเฉพาะที่มีอยู่ในสมัยสุโขทัย

เท่านั้น ทรงสร้างวัดวิหารทั้งในเมืองและนอกเมือง และในที่สุดก็เกิดตระกูลช่างปั้น ช่างหล่อ ที่มีความเชี่ยวชาญขึ้นในสังคมไทย ซึ่งสร้างสรรค์และดัดแปลงให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ แสดงความโดดเด่นไปตามยุคตามสมัย และมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ส่งผลให้เกิดเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งถ่ายทอดต่อ ๆ กันลงมาจากอดีตสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน

โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ที่บ่งบอกความเป็นมาของกลุ่มคน หมู่บ้านและเมืองได้ ดังนั้น โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุทั้งหลาย จึงควรเป็นหน้าที่ของชนรุ่นปัจจุบันที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ และใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า ดังกระแสนพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ที่พระราชทานให้ไว้เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินพระราชวังโบราณ บริเวณพระตำหนักเย็น บึงพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ความว่า

“ . . . การสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้น เป็นเกียรติของชาติ อัฐเก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า ควรที่จะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยาและกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย ไม่ควรเอาของใหม่ไปปนกับของเก่า ควรจะรักษาของเก่าไว้ เพราะเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ จึงควรรักษาไว้ . . . ” พระราชดำรินี้ ย่อมเป็นสิ่งยืนยันความสำคัญอย่างยิ่งของโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ที่มีส่วนการพัฒนาประเทศชาติ โดยเฉพาะความสำคัญที่เป็นคุณค่าทางจิตใจ ศาสนสถานทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ มีฐานะเป็น “ทรัพย์สินของแผ่นดิน” ประเภทหนึ่ง และในทางวิชาการเรียกว่า ทรัพยากรทางโบราณคดี ซึ่งหมายถึง สถานที่ก่อสร้าง รวมทั้งวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมในอดีตทุกยุคทุกสมัย เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อจิตใจและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนสมัยปัจจุบัน สามารถนำมาจัดการให้เป็นคุณประโยชน์ และส่งผ่านไปให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ใช้ประโยชน์ในอนาคตได้^๑

แนวความคิดสมัยใหม่ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในประเทศไทย สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับความเป็นชาติ แสดงถึงความเป็นอารยประเทศของบ้านเมือง แนวความคิดสมัยใหม่นี้เริ่มต้นขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เป็นแนวความคิดที่แตกต่างไปจากเดิมที่การบูรณะหรือการบำรุงรักษาจะกระทำกันในลักษณะที่ต้องการทำให้สมบูรณ์ขึ้นหรือดีกว่าเดิม ตามคตินิยมที่ทำการ

^๑ สายันต์ ไพรชาญจิตร์, กระบวนการโบราณคดีชุมชน: การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา และภาควิชาการพัฒนชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

มาแต่โบราณ โดยที่ไม่มีการคำนึงถึงคุณค่าของรูปแบบดั้งเดิม ทำให้หลักฐานทางประวัติศาสตร์คลาดเคลื่อนไป^๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ รัชกาลที่ ๔ ทรงออกหมายประกาศเขตวังว่า “ผู้ร้ายขูดวัดกำหนดให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากศาสนสถานในระยะ ๔ เส้นโดยรอบ มีหน้าที่สอดส่องดูแลมิให้ผู้ร้ายทำการลักลอบขูดหาทรัพย์สิน และได้กำหนดโทษปรับแก่ราษฎรผู้เพิกเฉย โดยประกาศนี้ได้รวมศาสนสถานที่เป็นวัดร้างไว้ด้วย” จึงเห็นได้ว่า ทรงสนพระทัยในเรื่องมรดกของชาติ ทั้งในฐานะที่เป็นเครื่องสืบทอดพระศาสนาและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อนึ่ง แม้แนวคิดการอนุรักษ์สมัยใหม่แบบอย่างตะวันตกจะได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่การดูแล ศาสนสมบัติในพระพุทธศาสนา ก็ยังคงเป็นแนวทางประเพณีนิยมแบบดั้งเดิม ผ่านระยะเวลาอีกเกือบ ๑๐๐ ปี นับตั้งแต่ได้มีการสถาปนากรมศิลปากร ภารกิจการอนุรักษ์โบราณสถาน จึงเป็นภารกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของกรมศิลปากร ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาเป็นลำดับ แต่เพราะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ มีปรากฏมากมายทั่วราชอาณาจักรไทย จะให้เฉพาะแต่กรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานของทางราชการดูแลเพียงอย่างเดียว คงไม่สามารถดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันการณ์ การอนุรักษ์และการดูแลควรได้รับความร่วมมือกันของคนในชาติ คอยช่วยสอดส่องด้วยความมีจิตสำนึกถึงคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ รัฐบาลไทย ได้ออกประกาศพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีการแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ แต่เนื้อหาสาระมิได้กำหนดคำและความหมายของทรัพยากรทางโบราณคดีเอาไว้ มีเพียงให้ความสำคัญกับคำว่าโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ กับมิได้กำหนดเกณฑ์อายุของทรัพยากรทางโบราณคดีเอาไว้ว่า ต้องมีอายุกี่ปี จึงจะมีสภาพเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุตามกฎหมายได้ นอกจากนี้ การกำหนดว่า สิ่งใดมีสภาพเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ นั้น มิได้ถือเอาเกณฑ์เรื่อง อายุเพียงอย่างเดียว แต่ยังพิจารณาเรื่องลักษณะการก่อสร้าง ประวัติความเป็นมาของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ นั้นว่า เป็นประโยชน์ในทางศิลปประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีมากน้อยเพียงใด หากมีคุณสมบัติโดดเด่นมากเป็นพิเศษในด้านใดด้านหนึ่ง แต่อาจจะมีอายุไม่เก่ามากก็จัดเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุตามกฎหมายฉบับนี้ได้ ในพื้นที่ประเทศไทยทุกท้องถิ่นมีหลักฐานการอยู่อาศัย และตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่เมื่อหลายแสนปีเรื่อยมา จนถึงเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ ในทุกท้องถิ่นจึงมีทรัพยากรทางโบราณคดีหลงเหลือเป็นมรดกสืบทอดอยู่มากมาย เกือบทั้งใหม่บ้าง สภาพดีบ้าง ชำรุดเสียหายบ้าง ได้รับการขุดค้นศึกษาวิจัย อนุรักษ์และพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ไปแล้วบ้าง และยังมีที่ฝังจมอยู่ใต้ดิน ในถ้ำและใต้ท้องน้ำอีกมากมาย

^๒ มะลิ โคกสันเทียะ, “ข้อสังเกตเกี่ยวกับปัญหาในการอนุรักษ์โบราณสถานของกองโบราณคดี”, เอกสารประกอบการสัมมนา การอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ, ๖-๗ สิงหาคม ๒๕๓๐ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่มีอยู่ในประเทศไทยส่วนใหญ่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา จึงเรียกรวมว่า ศาสนสถาน ซึ่งมีหลงเหลืออยู่มากในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถือได้ว่าเป็นสถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะศาสนสถานที่สำคัญที่เป็นของวัด จะเป็นแหล่งที่สามารถศึกษาย้อนกลับได้ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรม ความเป็นมาของชุมชน สังคมและการเป็นแหล่งรวมของศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนองค์ความรู้ด้านพุทธศาสตร์และพุทธศิลป์ มีความสำคัญต่อการเป็นมรดกเชิงประวัติทางพระพุทธศาสนาและความรุ่งเรืองของไทยในอดีต จึงได้รับการยกย่องให้เป็นมรดกของโลก ซึ่งไม่เฉพาะแต่คนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้นที่สนใจ แม้แต่นักท่องเที่ยวต่างชาติก็ยังสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าความรู้ด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ จิตรกรรมฝาผนังและงานศิลปกรรมต่าง ๆ โดยมีวัดและศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวในอดีต การท่องเที่ยวของวัดส่วนใหญ่ คือ เป็นสถานที่มาทำบุญ นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือประกอบศาสนกิจ เพื่อความเป็นสิริมงคล ต่อมาเมื่อนักท่องเที่ยวให้ความสนใจกับรูปแบบศิลปกรรมอันงดงามทั้งหลายภายในวัด ก็ทำให้วัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้นมาอย่างเช่นในปัจจุบันนี้ อีกทั้งวัดก็พยายามจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและก่อสร้างศาสนวัตถุ เพื่อดึงดูดความสนใจของประชาชนเช่นกัน ตัวอย่างเช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวที่พบเห็นได้ในวัด เช่น ศึกษาความเป็นมา ชมศิลปกรรม นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำบุญกุศลตามความเชื่อ ฝึกปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิ พักผ่อนหย่อนใจพร้อมกับการชมทัศนียภาพของธรรมชาติ และการจับจ่ายซื้อสินค้าท้องถิ่นที่ผู้คนในชุมชนรอบข้างวัดนำมาจำหน่าย^{๑)} สิ่งทีกล่าวนี้นี้ล้วนมีผลกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุภายในวัดทั้งในทางตรงและในทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและโบราณสถานโดยรอบ ได้รับการคุ้มครองตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๔ โดยกรมศิลปากรได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ ให้ดำเนินการอนุรักษ์และบริหารจัดการนครประวัติศาสตร์แห่งนี้ ภายใต้แผนงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์หลักเฉพาะในส่วนของการบูรณะโบราณสถานในขอบเขตพื้นที่ที่กำหนดเท่านั้น แต่เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ หลังจากที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกแล้ว กรมศิลปากรได้ปรับปรุงแผนงานอุทยานประวัติศาสตร์ดังกล่าว ให้มีขอบเขตการดำเนินงานที่กว้างขวางและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ในรูปของแผนแม่บทพระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๖ และภายใต้แผนแม่บทฯ ฉบับนี้ กรมศิลปากรได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานเป็นแผนงานหลัก ๕ แผน คือ

^{๑)} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, *วัดพัฒนา ๔๓*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๘๓-๘๔.

๑. แผนงานโบราณคดีประวัติศาสตร์ และโบราณสถาน
๒. แผนงานพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการหลัก
๓. แผนงานบูรณะปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์
๔. แผนงานพัฒนาและปรับปรุงชุมชน
๕. แผนงานรื้อย้ายและปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดำรงคุณค่าและเอกลักษณ์อันโดดเด่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลกได้ตลอดไป

พุทธสถานของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาทั้งที่เป็นของวัดและพุทธสถานของวัดร้างที่เป็นมรดกโลก เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน ที่สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวความรู้ทางประวัติศาสตร์ เรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่น และความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นอย่างดี แต่การที่จะทำให้พุทธสถานเหล่านั้น เป็นสถานที่คงไว้ซึ่งเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และอยู่ในสภาพตามประวัติศาสตร์ เพื่อให้คนในรุ่นต่อไปได้ชื่นชมเหมือนที่คนในยุคเราได้ชื่นชมกัน คงต้องเน้นไปที่การอนุรักษ์ เพื่อให้มีการท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึกต่อการรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ โดยปฏิบัติตามกฎกติกา และข้อห้ามของสถานที่นั้น ๆ

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงได้ให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อจะทำให้เกิดการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนขึ้น โดยนำเสนอสภาพปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ นำเสนอกระบวนการในการอนุรักษ์ รวมถึงผลกระทบในการอนุรักษ์ พร้อมนำเสนอรูปแบบการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา พุทธสถานที่มียุทธราชอาณาจักรไทย ให้อย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๒. เพื่อพัฒนาระบบกระบวนการในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน
๓. เพื่อนำเสนอรูปแบบในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อย่างยั่งยืน” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒. ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒.๑ ประชากร แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) พระสงฆ์ภายในวัด (๒) เจ้าหน้าที่หรือลูกจ้าง (๓) ชุมชนของวัด และ (๔) นักท่องเที่ยว โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะถูกสุ่มโดยบังเอิญ คือ บุคคลทั้ง ๔ กลุ่มนี้ที่อยู่ในพื้นที่ๆ ณ วันที่เก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน ๘ วัด ประกอบด้วย ๑) วัดพุทไธสวรรย์ ๒) วัดภูเขาทอง ๓) วัดใหญ่ชัยมงคล ๔) วัดมเหยงคณ์ ๕) วัดตึก ๖) วัดธรรมมิกราช ๗) วัดหน้าพระเมรุ ๘) วัดกษัตราธิราชวรวิหาร เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และมีประสบการณ์ตรงกับกระบวนการอนุรักษ์พุทธสถาน จำนวน ๒๔ รูป/คน

๒.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก คัดเลือกแบบเจาะจง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) พระสงฆ์ภายในวัด (๒) เจ้าหน้าที่หรือลูกจ้าง (๓) ชุมชนของวัด และ (๔) นักท่องเที่ยว โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะถูกสุ่มโดยบังเอิญคือ บุคคลทั้ง ๔ กลุ่มนี้ ที่อยู่ในพื้นที่ๆ ณ วันที่เก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งหมด จำนวน ๒๔ รูป/คน

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือและอธิบาย ลักษณะของเครื่องมือประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้การสัมภาษณ์เดียวแบบเผชิญหน้า โดยผู้สัมภาษณ์สอบถามผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถามที่วางไว้ แนวคำถามนี้เป็นคำถามปลายเปิดที่ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในเรื่องรูปแบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน จากประเด็นคำถามที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ตั้งไว้ เพื่อศึกษาทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญในเรื่องรูปแบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน จากในการศึกษาเป็นการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา จำนวน ๒๔ รูป/คน ได้แก่ (๑) พระสงฆ์ภายในวัด (๒) เจ้าหน้าที่หรือลูกจ้าง (๓) ตัวแทนชุมชนของวัด และ (๔) นักท่องเที่ยว

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นเป็นทางการ ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

๑) ขั้นตอนเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างพร้อมกับขอเอกสารต่าง ๆ พร้อมกันนั้นผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

๒) **ขั้นตอนการสัมภาษณ์** ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาร่วมกันกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับรูปแบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน รวมทั้งการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ด้วยตัวเองตามระเบียบวิธีวิจัย และตามประเด็นโจทย์วิจัย วิธีดำเนินงานวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview : IDI) โดยผู้เชี่ยวชาญ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา การสังเคราะห์เนื้อหา และเผยแพร่ นำข้อมูลที่ได้คืนข้อมูลสู่สถานศึกษาทั้งหมด เพื่อพัฒนารูปแบบต่อไป

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและแนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยได้ทำการศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) พระสงฆ์ภายในวัด (๒) เจ้าหน้าที่หรือลูกจ้าง (๓) ตัวแทนชุมชนของวัด และ (๔) ตัวแทนนักท่องเที่ยว โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะถูกสุ่มโดยบังเอิญ คือ บุคคลทั้ง ๔ กลุ่มนี้ ที่อยู่ในพื้นที่ๆ ณ วันที่เก็บรวบรวมข้อมูล คือ ๑) วัดพุทไธสวรรย์ ๒) วัดภูเขาทอง ๓) วัดใหญ่ชัยมงคล ๔) วัดมเหยงคณ์ ๕) วัดตึก ๖) วัดธรรมมิกราช ๗) วัดหน้าพระเมรุ ๘) วัดกษัตราธิราชวรวิหาร

สภาพปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า

การที่วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ที่นำเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาภายในวัดและสังคมไทย ทำให้บทบาทของวัดผิดไปจากในอดีต การจัดการสิ่งแวดล้อมทางด้านศิลปกรรมที่ผ่านมาจากภาครัฐ ที่มุ่งเน้นการให้อำนาจกับหน่วยงานส่วนกลางของรัฐ มีการละเลยเรื่องเศรษฐกิจ การสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในพื้นที่ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งสภาพปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ (๑) ด้านการป้องกัน มีเพียงวัดเดียวที่มีปัญหาในการป้องกันการขำรุ่ด หักพัง และเสียหายของพุทธสถาน ได้แก่ วัดพุทไธสวรรย์ อย่างไรก็ตาม มีข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธสถานบางมาตราเป็นไปเพื่อการป้องกันการขำรุ่ดเสียหาย การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ผ่านมาจากภาครัฐ (๒) ด้านการสงวนรักษา มี ๒ วัด ได้แก่ วัดใหญ่ชัยมงคลและวัดมเหยงคณ์ ซึ่งได้มีการเพิ่มความมั่นคง ดำเนินงานผ่าน

หลักเกณฑ์มาตรฐานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ๕ มาตรฐาน (๓) ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ มี ๔ วัด ได้แก่ วัดมเหยงคณ์ วัดภูเขาทอง วัดธรรมมิกราช และวัดตึก ซึ่งขาดงบประมาณในการบูรณปฏิสังขรณ์ แต่ใช้วิธีชักชวนชาวบ้านให้ร่วมบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และ (๔) ด้านการประยุกต์ใช้สอย มี ๒ วัด ได้แก่ วัดหน้าพระเมรุและวัดกษัตราธิราชวรวิหาร มีการอนุรักษ์พุทธสถานที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่อย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งที่เป็นขึ้นใหม่เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการอนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนาและดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัดให้มีความยั่งยืนสืบต่อไป

ผลวิเคราะห์การพัฒนาระบบการในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน พบว่า

กระบวนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม มีลักษณะของการนำเอาเงื่อนไขกฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่น กระบวนการในการอนุรักษ์พุทธสถาน มีการดำเนินการอนุรักษ์และบริหารจัดการนครประวัติศาสตร์ ภายใต้แผนงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา การจัดการพุทธสถานเพื่อการท่องเที่ยวของวัดได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดมีความเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้และเที่ยวชมในด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม พุทธศิลปกรรม และการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา กระบวนการจัดการจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีของไทยและความเคารพต่อสถานที่และวิถีชาวพุทธ ซึ่งกระบวนการในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน ในกรณีของวัดพุทไธสวรรย์ พบว่า (๑) วัดมีการรณรงค์การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของวัดอย่างยั่งยืน ผ่านทางสื่อหลายรูปแบบ ตลอดจนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวด้านการท่องเที่ยวทุกฤดูกาลตลอดทั้งปี (๒) การจัดการในเชิงพื้นที่ส่งผลต่อวิถีของชาวพุทธและพระสงฆ์ การจัดระบบข้อมูลการท่องเที่ยวมีความทันสมัยทำให้นักท่องเที่ยวมีแรงจูงใจในการเดินทางกลับมาท่องเที่ยวอีก (๓) กระบวนการจัดการตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีของไทยและความเคารพต่อสถานที่และวิถีชาวพุทธ (๔) การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม สอดรับกับการปรับปรุงเมือง ระบบการสัญจร การจัดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและชุมชนรอบข้าง และ (๕) กระบวนการจัดการพุทธสถานเพื่อการท่องเที่ยวของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวในด้านวิชาการ และการสื่อความหมายในสถาปัตยกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา แก่นักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ กระบวนการในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน ในกรณีของวัดมเหยงคณ์ พบว่า (๑) มีการปลูกฝังจิตสำนึกของชุมชนในท้องถิ่นให้รู้จักรักษาสีงแวดล้อม และโบราณวัตถุสถานไม่ให้มีการขุดทำลายหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ และก่อให้เกิดความเสียหาย

(๒) กระบวนการในการอนุรักษ์พุทธสถานมีการดำเนินการอนุรักษ์และบริหารจัดการนครประวัติศาสตร์ ภายใต้แผนงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยมีความครอบคลุมหน่วยงานทุกภาคส่วน (๓) การจัดการพุทธสถานเพื่อการท่องเที่ยวของวัด มีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชน ในท้องถิ่น (๔) วัดเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้และเที่ยวชมในด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม พุทธศิลปกรรม และการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา (๕) มีการใช้ประโยชน์ จากแหล่งท่องเที่ยวภายในวัด เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม (๖) วัดควรมีการวางแผนจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างถูกต้องเหมาะสม มีความสอดคล้องกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของ สังคมและสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของยุคสมัยปัจจุบัน และ (๗) วัดมีการจัดตั้งกองอาสาสมัครชุมชน เฝ้าระวังการโจรกรรมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุร่วมกับพระสงฆ์ พร้อมทั้งติดตั้งกล้องวงจรปิด เพื่อสามารถ ติดตามภาพเหตุการณ์การโจรกรรม

ผลการวิเคราะห์ผลกระทบในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า

การท่องเที่ยวก่อผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม ชุมชนท้องถิ่น การซ่อมแซม พุทธสถาน โดยใช้เทคนิควัสดุที่ไม่เหมาะสมเกิดจากการขาดผู้มีความรู้ในการซ่อมแซมที่ถูกต้อง การวางแผนอนุรักษ์ เพื่อที่โบราณสถานภายในวัด และการสร้างอาคารใหม่ที่มีรูปแบบและขนาดไม่เหมาะสม ขาดความกลมกลืน กับพุทธสถาน ทำให้คุณค่าและความสวยงามลดลง ขาดการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง และการ ประสานงานร่วมกันระหว่างภาครัฐบาลและภาคเอกชน ในการพัฒนาการตลาด รวมถึงการรวบรวมระบบ ข้อมูลสารสนเทศ การท่องเที่ยวการท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อพุทธสถาน โบราณสถาน สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม และเกิดผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ปัญหาขัดแย้งของ หน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลพุทธสถาน คือ พระภิกษุผู้ดูแลพุทธสถานกับกรมศิลปากร ปัญหาที่มักเกิดขึ้นบ่อย เช่น ความขัดแย้งเกี่ยวกับการพัฒนากับการอนุรักษ์ ซึ่งไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ปัญหาเรื่องอำนาจ และวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน พุทธสถาน จนทำให้เกิดความไม่เหมาะสมต่อศาสนา โบราณสถาน และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์และโดยเจตนาการมีส่วนร่วมเชิงนโยบาย เกิดจาก ความไม่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ในพื้นที่ของระบบราชการ ทำให้การอนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์ วัดวาอารามและโบราณสถาน ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมศิลปากร ขาดความเข้าใจลักษณะการทำงาน และความสำคัญของการอนุรักษ์

กิจกรรมการใช้ที่ดินในบริเวณวัดที่มีลักษณะไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความสงบและขัดต่อบทบาท ในการเป็นพุทธสถาน การเพิ่มบทบาทของวัดในด้านการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนอย่างระมัดระวัง เป็นส่วนทำลายเอกลักษณ์ของวัด และบทบาทของวัดที่เคยมีต่อชุมชนในลักษณะสร้างสรรค์มีความสำคัญ ลดน้อยลง โดยมีสถาบันอื่นมารับหน้าที่แทน เช่น โรงเรียน สภาสังคมสงเคราะห์

รูปแบบในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อย่างยั่งยืน พบว่า

มีการจัดการประสานความร่วมมือของพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา ชุมชนท้องถิ่น และภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ให้เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุ มีการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และการสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ศาสนสถานและศาสนวัตถุ มีการจัดภูมิทัศน์ที่สอดคล้องกับศาสนสถาน การแต่งเติมก่อสร้างของศาสนสถานที่ต้องการ มีความร่วมมือและการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาครัฐเปียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้านมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ทุกภาคส่วนของสังคมได้มีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ ซึ่งรูปแบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืนนั้น สามารถสรุปได้ ๕ ประการ ที่เรียกว่า LANTI โมเดล ดังนี้

๑. L = Legal Provisions ข้อบัญญัติทางกฎหมาย คือ การจัดภูมิทัศน์ การแต่งเติมก่อสร้างพุทธสถานมีความสอดคล้องกับหลักกฎหมาย ไม่ก่อให้เกิดปัญหาการซ้อนทับของกฎหมาย และการบังคับใช้ ตลอดถึงการบูรณพุทธสถาน และมีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม โดยปรับผังเมือง ระบบการสัญจร การจัดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และชุมชนรอบข้างให้มีความกลมกลืนเข้ากับสภาพความเป็นวัดประวัติศาสตร์ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องทำความเข้าใจในคุณค่าของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และความมุ่งหมายของมรดกทางวัฒนธรรมสำหรับมนุษย์ในปัจจุบัน โดยวิธีการศึกษาทางวิชาการ จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนต่อข้อปฏิบัติที่บัญญัติไว้ในกฎหมายว่า มีอำนาจในการดำเนินงานมากน้อยแค่ไหนในการปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอน โดยนักอนุรักษ์จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนในด้านความคิด หลักการเกี่ยวกับการสงวนรักษา การบูรณะและการนำเสนอมรดกทางวัฒนธรรม

๒. A = Attractions: Trajectory Buddhist Attractions แหล่งท่องเที่ยววิถีพุทธ คือ มีการจัดการพุทธสถานเพื่อการท่องเที่ยวของวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมในกระบวนการจัดการพุทธสถาน มีการจัดการพุทธสถานเพื่อการท่องเที่ยวของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมในกระบวนการจัดการพุทธสถาน เพื่อการท่องเที่ยวของวัด โดยการจัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวอย่างเพียงพอในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้ได้รับข้อมูลการท่องเที่ยวที่เป็นประโยชน์ ส่วนกระบวนการในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดนั้น มีเจ้าหน้าที่กำกับดูแลระบบสาธารณูปโภค มีการรณรงค์การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของวัดอย่างต่อเนื่อง ผ่านทางสื่อหลายรูปแบบ ตลอดจนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวด้านการท่องเที่ยวทุกฤดูกาลตลอดทั้งปี

๓. N = Networking Communities การสร้างเครือข่ายแก่ชุมชน คือ มีการจัดการประสานความร่วมมือของพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา ชุมชนท้องถิ่นและภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ให้เป็นพุทธสถาน ส่วนรูปแบบการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่าง

ยังยืนนั่น มีการจัดการประสานความร่วมมือของพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา ชุมชน ท้องถิ่นและภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ให้เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุ มีการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมภายในวัดเชิงพื้นที่ การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และการสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ศาสนสถานและศาสนวัตถุ และมีการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเชื่อมโยงการท่องเที่ยวภายในเขตพื้นที่พิเศษทั้งภายในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่ง ระหว่างชุมชนท้องถิ่น สร้างเป็นเครือข่ายการตลาดการท่องเที่ยวในระดับอนุภาคจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔. T = Transparency ความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของภาคสังคม โดยชุมชน องค์กรเอกชน และหน่วยงานของรัฐมีการวางแผน การตัดสินใจ และการดำเนินการ พัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด สร้างจุดดึงดูดความสนใจให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางและติดต่อสื่อสารระหว่างกันได้สะดวกรวดเร็ว มีการ จัดสรรทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดและมีความโปร่งใส การท่องเที่ยว มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน การปฏิบัติตามแผน ได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว และในที่สุดท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

๕. I = Integration มีการบูรณาการอย่างมีส่วนร่วมของทั้งภาครัฐ เอกชน รวมทั้งองค์กรชุมชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้านมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ทุกภาคส่วนของสังคมได้มีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมให้คงอยู่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ

อภิปรายผล

๑. สภาพปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาพบว่า

การอนุรักษ์พุทธสถานของวัดขาดความต่อเนื่อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ประสานงาน ปรับการดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ขาดการนำเสนอเอกลักษณ์ที่เป็นจุดเด่น สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยวยังไม่ได้มาตรฐาน ส่งผลให้เป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัด ดังนั้น การที่วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ที่นำเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาภายในวัดและสังคมไทย ทำให้บทบาทของวัดผิดไปจากในอดีต การจัดการสิ่งแวดล้อมทางด้านศิลปกรรมที่ผ่านมาจากภาครัฐ ที่มุ่งเน้นการให้อำนาจกับหน่วยงานส่วนกลางของรัฐ มีการละเลยเรื่องเศรษฐกิจ การสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในพื้นที่ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดระหว่างวัด ชุมชน สังคม ภาคธุรกิจมีค่อนข้างน้อย ควรจะดำเนินไปด้วยกันอย่างสมดุลและไม่เสียภาพลักษณ์ และ

ดำเนินการอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม ปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธสถาน คือ การจัดภูมิทัศน์ไม่สอดคล้องกับพุทธสถาน การแต่งเติมก่อสร้างของพุทธสถานที่ไม่ถูกต้อง และปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย สอดคล้องกับงานวิจัยของ วัชรภรณ์ ระยัศรี^๕ ที่ว่า นักท่องเที่ยวมีความเห็นว่าศิลปกรรมไทยเป็นสิ่งควรช่วยกันอนุรักษ์และศึกษากิจกรรมที่นักท่องเที่ยวชอบ ได้แก่ การเที่ยวชมศิลปกรรมความสวยงามของวัด และประโยชน์ที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการเดินทางมาเที่ยววัด คือ การได้ผ่อนคลายความเครียด เกิดความสบายใจ และได้พัฒนาจิตใจให้สงบ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ รสีกา อังกูร^๖ ที่ว่า วัดส่วนใหญ่มีการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วัดมีภูมิทัศน์ที่สวยงาม ได้แก่ การปลูกต้นไม้ การจัดสวนหย่อม ความสะอาดของบริเวณวัด ความเป็นสัดส่วนของเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส นอกจากนี้โดยภาพรวมยังพบว่า วัดส่วนใหญ่มีความพร้อมในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่มีคุณค่าเป็นเอกลักษณ์ ส่วนนโยบายในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปแบบการนาชมศิลปวัฒนธรรมในวัด ยังไม่มีการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติมากนัก เนื่องจากยังไม่มี ความชัดเจนเท่าที่ควร และขาดแคลนบุคลากรที่สามารถทำหน้าที่ในการนำชมวัด ถ่ายทอดความรู้ และเผยแพร่พระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนาชมศิลปวัฒนธรรมในวัด

๒. การพัฒนากระบวนการในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยั่งยืน พบว่า

การจัดการพุทธสถานเพื่อการท่องเที่ยวของวัดได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดมีความเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้และเที่ยวชมในด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม พุทธศิลปกรรม และการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา กระบวนการจัดการจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีของไทยและความเคารพต่อสถานที่และวิถีชาวพุทธ มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวภายในวัด เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม มีการวางแผนจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างถูกต้องเหมาะสม มีความสอดคล้องกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม และสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของยุคสมัยปัจจุบัน มีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม โดยจะมีการปรับผังเมือง ระบบการสัญจร การจัดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และชุมชนรอบข้าง ให้มีความกลมกลืน เข้ากับสภาพความเป็นวัดประวัติศาสตร์ มีการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวให้ความรู้

^๕ วัชรภรณ์ ระยัศรี, “พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติที่มาเที่ยววัดในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร,” รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

^๖ รสีกา อังกูร, “ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนาชมศิลปวัฒนธรรม,” รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

แก่นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวท้องถิ่นให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการการท่องเที่ยว การจัดตั้งกองอาสาสมัครชุมชนเฝ้าระวังการโจรกรรมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุร่วมกับพระสงฆ์ ดังนั้น กระบวนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม มีลักษณะของการนำเอาเงื่อนไขกฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติและกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่น กระบวนการในการอนุรักษ์พุทธสถาน มีการดำเนินการอนุรักษ์และบริหารจัดการนครประวัติศาสตร์ ภายใต้แผนงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา สอดคล้องกับงานวิจัยของ ขจรจบ กุสุมาลี^๖ ที่ว่า การจัดการของโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นการอนุรักษ์ร่องรอยโบราณสถาน โบราณวัตถุและก่อความเชื่อมโยงระหว่างประวัติศาสตร์ในพื้นที่ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบต้องการทำให้เกิดมโนภาพของความคิดดีลัทธิของพื้นที่และการชำระความบริสุทธิ์ แต่ประชาชนในพื้นที่ที่มีความเห็นแตกต่างกันออกไป เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่ประชาชนได้รับผลกระทบจากการโยกย้ายที่ตั้งบ้านเรือน ซึ่งเคยค้าขายทำมาหากินเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวตั้งแต่สมัยหลวงประดิษฐมนูธรรม ซึ่งเมื่อมีการจำกัดการใช้พื้นที่ของโครงการนครประวัติศาสตร์โดยกรมศิลปากรทำให้ประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตตนเอง ต้องโยกย้ายบ้านเรือนอย่างไม่เต็มใจ รวมทั้งสงสัยท่าทีของกรมศิลปากรในกรณีปฏิบัติต่อประชาชนอย่างไม่เท่าเทียมกัน นอกจากนั้น ประชาชนยังข้องใจความไม่ชอบมาพากลของกรมศิลปากรที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว และสาเหตุประการสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหา คือประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการร่วมกับหน่วยงานที่รับผิดชอบแต่อย่างใด ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบและตอบโต้การดำเนินโครงการในรูปแบบที่แตกต่างกันการศึกษานี้ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ผ่านมาเกิดขึ้นจากภาครัฐเท่านั้น โดยเฉพาะการมุ่งเน้นการให้อำนาจกับหน่วยงานส่วนกลางของรัฐและละเลยเรื่องเศรษฐกิจ การสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ซึ่งมีความเกี่ยวพันโดยตรงต่อแหล่งศิลปกรรม การดำเนินการอนุรักษ์ที่ผ่านมาเป็น การแยกคน และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมออกจากกัน ทำให้ประชาชนในพื้นที่เดือดร้อน สิ่งที่รัฐควรแก้ไขคือสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนในการอนุรักษ์และให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากการอาศัยในพื้นที่นครประวัติศาสตร์นี้ด้วย

อนึ่ง ผลการวิจัยยังได้สอดคล้องกับ นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์ และคณะ^๗ ที่ว่า ประวัติและความสำคัญของศาสนสถานมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ ศาสนสถาน ดังกล่าวยังมีความ

^๖ ขจรจบ กุสุมาลี, “การจัดการพื้นที่ประวัติศาสตร์ จากกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา,” รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๑-๑๕๔.

^๗ นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์ และคณะ, “การศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร,” รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า บทคัดย่อ.

สำคัญในแง่เป็นสิ่งที่แสดงถึงความศรัทธา แสดงประวัติศาสตร์และบริบทความเชื่อของคนในช่วงเวลาของการสร้าง ศาสนสถาน ด้วยนักท่องเที่ยวชาวไทยจะเข้ามาทัศนศึกษา เพื่อเป้าหมายทางศาสนา ส่วนนักท่องเที่ยวต่างประเทศจะเข้ามาทัศนศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทยในอดีตและคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งศาสนสถานจะสะท้อนมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของคนไทยได้อย่างดี จะเห็นได้ว่าศาสนสถานที่กำลังข้างต้น แต่ละประเภทก็จะมีองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมได้อย่างดี เช่น พระอุโบสถและพระวิหาร จะแสดงสถาปัตยกรรมการออกแบบตามแบบแผนสกุลช่างของแต่ละยุค และยังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูป แสดงภาพจิตรกรรม ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในพระอุโบสถ และพระวิหารจะแสดงอดีตพุทธ

ที่สำคัญ ผลการวิจัยยังได้สอดคล้องกับ พระมหาสุทิตย์ อาภากร^๑ ที่ว่า ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาและการเจริญปัญญา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่า ทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสาร สถานที่ และการแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม มีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งสิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

๓. รูปแบบในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อย่างยั่งยืน พบว่า

วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการจัดการประสานความร่วมมือของพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา ชุมชนท้องถิ่นและภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ให้เป็นศาสนสถาน และศาสนวัตถุ มีการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และการสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ศาสนสถานและศาสนวัตถุ มีการจัดภูมิทัศน์ที่สอดคล้องกับพุทธสถาน การแต่งเติมก่อสร้างของศาสนสถานที่ต้องการมีความร่วมมือและการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาครัฐเปียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้านมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ให้ทุกภาคส่วนของสังคมได้มีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรกับเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในวัดนั้น ๆ ต้องประสานงานและให้ความร่วมมือกันในการจัดการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งกัน

^๑ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), ดร., “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒), หน้า บทคัดย่อ.

มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และส่งเสริมประเพณี ที่ใกล้จะเลือนหายไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมคิด จิระทัศนกุล และคณะ^๙ ที่ว่า トラบใดที่สังคมยังขาดซึ่งสิ่งยึดมั่นอันเป็นจุดยืนหลักของชีวิตที่มั่นคง รวมทั้งสถาบันทางศาสนาเองยังขาดความเข้าใจในจุดยืนของบทบาทหน้าที่ที่พึงมีต่อสังคม เช่นเดียวกับ “รัฐ” ที่ยังละเลยความสำคัญในการพัฒนาที่ต้องเน้นทางด้านจิตวิญญาณให้กับสังคมประกอบกับ “ชุมชน” เองที่อ่อนแอไม่เข้มแข็ง รวมทั้งยังมองข้ามถึงความหมายในแง่ภูมิปัญญาแบบท้องถิ่นของตน トラบนั้นย่อมคำนึงถึงแนวโน้มในอนาคตอันใกล้ได้ว่า สิ่งที่จะเกิดขึ้นกับงานพุทธสถาปัตยกรรม “แบบวัดพื้นถิ่น” ของไทยนั้น ย่อมยังคงเผชิญกับสถานการณ์ที่กำลังสูญสลายลงไปทุกขณะ จนที่สุดแล้วอาจไม่เหลือให้เห็นถึงคุณลักษณะอันทรงคุณค่าในวัดแบบพื้นถิ่นได้แม้แต่น้อย

อนึ่ง ผลการวิจัยยังได้สอดคล้องกับ สุมาลี สันติพลวุฒิ และคณะ^{๑๐} ที่ว่า “ชุมชนยั่งยืน คือ ชุมชนที่ประชาชนภายในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีเพราะชุมชนมีความเข้มแข็ง” ดังนั้น การพัฒนาชุมชนยั่งยืนจึงหมายถึง การพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาทางสังคมที่มุ่งเน้นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของ ประชาชนให้ดีขึ้นเพื่อให้ปลอดจากความยากจนความไม่รู้ ความเจ็บป่วยเพราะความหิวโหยตลอดจนให้ประชาชนได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีทั้ง จากการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตประจำวันในขณะเดียวกันชุมชนที่ประชาชนอาศัยอยู่นั้นจะต้องเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งซึ่งหมายถึงชุมชนที่มีความ พร้อมในปัจจุบันที่จะส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงเมืองครุสับสนุนในชุมชนมีการสื่อสารการเรียนรู้และมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังได้สอดคล้องกับ ทรงคุณ จันทจร^{๑๑} ที่ว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศิลปะและวัฒนธรรมภาคอีสาน ทำได้โดยใช้ยุทธศาสตร์ Mice กระตุ้น ให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยว ใช้การประชุมสัมมนาการแสดงสิ่งประดิษฐ์ การประชุมใหญ่ระดับนานาชาติ และการจัดแสดงนิทรรศการ การให้สถาบันอุดมศึกษา และส่วนราชการเป็นแกนนำ เพราะจังหวัดมหาสารคามมีสถาบันอุดมศึกษาภาครัฐมากที่สุดภาคอีสาน กิจกรรมต้องสามารถนำเสนอจุดขายที่เด่นของสถาบันหรือองค์กรเน้นการวางแผนร่วมกันทำอย่างต่อเนื่องตลอดปี และควรวางแผนจัดการท่องเที่ยวให้กระจายไปทุกอำเภอเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์และมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายสินค้าแก่นักท่องเที่ยว

^๙ สมคิด จิระทัศนกุล และคณะ, “รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น”, ในหนังสือรางวัลสภาวิจัยแห่งชาติ ประจำปี ๒๕๕๐, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ หจก. อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๙๒-๑๐๐.

^{๑๐} สุมาลี สันติพลวุฒิ และคณะ, “แนวทางในการวางแผนระดับชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนกรณีศึกษาตำบลเขาสามยอดและตำบลขอนแก่น”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เสนอต่อสถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๑} ทรงคุณ จันทจร, “การศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม”, รายงานการวิจัย, (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๒.

ข้อเสนอแนะ

๑. ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการอนุรักษ์พุทธสถานอย่างยั่งยืน
๒. ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดเชิงพุทธบูรณาการเพื่อเป็นการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดอย่างยั่งยืน
๓. ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์พุทธสถานของวัดเชิงพุทธบูรณาการเพื่อเป็นการอนุรักษ์พุทธสถานของวัด เพื่อให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไป

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **วัดพัฒนา ๔๓**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.
- ขจรจบ กุสุมาวลี. “การจัดการพื้นที่ประวัติศาสตร์ จากกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.” **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.
- ทรงคุณ จันทจร. “การศึกษาและพัฒนาก่อตั้งทางวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม.” **รายงานการวิจัย**. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์ และคณะ. “การศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร.” **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่). “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร.” **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒.
- มะลิ โคกสันเทียะ. **ข้อสังเกตเกี่ยวกับปัญหาในการอนุรักษ์โบราณสถานของกองโบราณคดี**. เอกสารประกอบการสัมมนา การอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ, ๖-๗ สิงหาคม มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.
- รศิกา อังกูร. “ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม.” **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.
- วัชรภรณ์ ระเบียบศรี. “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติที่มาเที่ยววัดในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร.” **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.

สมคิด จิรทัศน์กุล และคณะ. “รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น.”

หนังสือรางวัลสถาปัตย์แห่งชาติ ประจำปี ๒๕๕๐. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ หจก. อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๑.

สายันต์ ไพเราะจูติ. กระบวนการโบราณคดีชุมชน : การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อ

เสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา และ

ภาควิชาการพัฒนชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

สุมาลี สันติพลวุฒิ และคณะ. “แนวทางในการวางแผนระดับชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนกรณีศึกษาตำบล

เขาสามยอดและตำบลขอนแก่น.” รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัย

เกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

Brown, W.B. and Moberg, D.J. **Organization Theory and Management: Macro Approach.**

New York: John Wiley and Sons, 1980.

Buchanan, C. & Partners. **A Study in Conservation.** Report to the Minister of Housing and

Local and Government and Bath City Council. London: HMSO, 1968.

Davidson, Rob. **Tourism Marketing.** New York: Van Nostrand's Reinhold, 1995.

Donala, Appledyrd. **The Conservation of European Cities.** Cambridge: The M.I.T. Press,

1979.